

**ХӨХ ХОТЫН БУДДЫН ШАШНЫ СҮМ ХИЙДҮҮДИЙН ХӨГЖЛИЙН
ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ БА НИЙГЭМ СОЁЛЫН АМЬДРАЛД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨ:
ИХ ЗУУ ХИЙДИЙН ЖИШЭЭН ДЭЭР**

*Л.Түмэнцэцэг (Ph.D, профессор)
Монгол судлалын хүрээлэн, ӨМИС
Хөх хот, БНХАУ*

Түлхүүр үгс: *Хөх хот, Төвөдийн буддын шашин, Их Зуу хийд, хөгжлийн өнөөгийн байдал.*

Товч утга: *ӨМӨЗО-ны засаг захиргааны төв Хөх хот нь олон тооны сүм хийдтэйн учир түүхэнд “Сүм хийдүүдийн хот” хэмээн нэрлэгджээ. Хөх хотын тэрхүү олон сүм хийдийн дотроос хамгийн алдартай нь дөрвөн зуу гаруй жилийн өмнө байгуулагдсан Их Зуу хийд юм. Хэдэн зуун жилийн хөгжил хувьсалыг туулсан Их Зуу хийд өдгөө зөвхөн шашин номын ариун газар бус, харин Хөх хотын соёлын билэгдэл, аялал жуулчлал, амралт зугаалгын төв болж тус хотын нийгэм эдийн засаг, соёлын амьдралд чухал нөлөөтэй газар болжээ. Иймд тус өгүүлэлд Их Зуу хийдээр жишээ болгон Хөх хот дахь Төвөдийн буддын шашны сүм хийдүүдийн хөгжлийн өнөөгийн байдал, үйлдэл нөлөөлөл хийгээд тулгамдсан зарим асуудалд задлан шинжлэлт хийжээ.*

* * * * *

Нэг. Хөх хотын сүм хийдүүдийн хөгжил хувьсал ба Их Зуу хийдийн түүхэн тойм

Эртний Энэтхэгээс гаралтай Буддын шашин нь манай тооллын 7 зуунд Төвөд орноо дэлгэрч, Төвдийн уугуул шашин болох Бонгийн шашин ба төвөдүүдийн ахуй амьдралтай нягт холбогдож, өөрийн онцлогтойгоор Төвөдийн буддын шашин болон хөгжсөн байна. 13 зууны дунд үеэс 16 зуунд Төвөдийн буддын шашин нь Монгол нутагт дэлгэрч, аажмаар монголчуудын нийтээр шүтэн бишрэх шашин болжээ. Юань гүрний үед болон Юань гүрний өмнөх үед Төвөдийн буддын шашин Монгол нутагт хязгаарлагдмал хүрээнд гагцхүү ордны язгууртнуудын дунд дэлгэрч, шүтэгдэж байлаа. Мингийн сүүл үе болоход Түмэдийн Алтан хан Төвөдийн буддын шашныг Монгол нутагт дахинтаа нэвтрүүлсэн байна. Үүнээс хойш Төвөдийн буддын шашин нь Монголын язгууртад хийгээд Чин гүрний төрийн дэмжлэгийн дор Монголын бүхий л аймаг, түмэний нутагт тархан дэлгэрч, ноёлох байр сууринд хүрч, монголчуудын гол шашин болон хөгжил цэцэглэлтийн замдаа оржээ. 16 зууны сүүлээс 19 зууны сүүл хүртэл хугацаанд Төвөдийн буддын соёл Монголын улс төр, эдийн засаг, соёл урлаг, боловсрол, онол оюун санааны зэрэг бүх салбарт гүн гүнзгий нөлөөлсөн байна. Ялангуяа Монгол нутагт байгуулагдсан Төвөдийн буддын шашны сүм хийдүүдийн тоо бусад газар орныхтой харьцуулшгүй их болжээ. Чин гүрэн байгуулагдахын өмнө нүүдлийн мал аж ахуй нь монголчуудын үйлдвэрлэлийн үндсэн хэлбэр байв. Харин буддын шашны сүм хийдүүд улам бүр өнөржин байгуулагдахыг дагалдаад нүүдэлчин монголчууд тэдгээрийг бараадан аажмаар суурин цуглаж, харьцангуй тогтвортойгоор төвлөрөн сууж эхлэв. Энэ нь Монгол нутагт хот суурин үүсэн хөгжихөд чухал нөлөө болжээ. Тухайлбал Мингийн сүүл үеэс эхлэн Монгол

нутагт олон тооны хил хамгаалалтын суурин байгуулагдах болсны сонгодог төлөөлөл нь өнөөгийн Хөх хот (Мин улсын үед “Түй хуа хот” хэмээгддэг байв) мөн билээ.

Хөх хот нь өнөөдөр ӨМӨЗО-ны засаг захиргаа, улс төр, эдийн засаг соёлын төв болохын зэрэгцээ БНХАУ-ын түүх соёлын алдарт нэгэн хот билээ. Газарзүйн байрлалын хувьд Хятадын умард хэсэгт Евро-Азийн эх газрын гүнд оршино. Хөх хот 17224 км² газар нутагтай, засаг захиргааны хувьд төвийн 4 дүүргээс гадна 4 шянь, 1 хошуугаас бүрдэнэ. 2017 оны эцсийн байдлаар байнга оршин суудаг хүн амын тоо 3 сая 115 мянга, төвийн дүүргүүдэд байнга суудаг хүн амын тоо 2 сая 152 мянга байв. Хөх хот бол өнө эртний түүхтэй, өв зузаан соёлтой билээ. Хөх хотод Их Зуу (Хятад нэр нь Мингийн үед Хунциси [弘慈寺], Чингийн үед Уляньси [无量寺] хэмээнэ), Ширээт Зуу, (Хятад нэр нь Яньшоуси [延寿寺]), Бага Зуу (Хятад нэр нь Чунфүси [崇福寺]), Майдар Зуу, Ламын агуй зуу (Хятад нэр нь Гуанхуаси [广化寺]), Уст Зуу (Хятад нэр нь Чинюаньси [庆缘寺]), эмчийн зуу (Хятад нэр нь Луншоуси [隆寿寺]), Таван суврага (Хятад нэр нь Утаси [五塔寺]) зэрэг ард олны дунд “Долоон их зуу, найман бага зуу, далан хоёр түмэн зуу”¹ хэмээгдсэн шарын шашны сүм хийдүүд түүхэн явцад ээлж дараалан байгуулагдсан байна. Буддын шашны ийм олон сүм хийдтэй тул “сүм хийдүүдийн хот” хэмээгдсэн ба тэдгээрээс хамгийн их алдар нэртэй нь Их Зуу хийд болно.

Их Зуу хийд нь Хөх хотын төвийн Үйчуань дүүргийн өмнөд хэсэгт орших Төвөдийн буддын шашны гэлүгва урсгалын (шарын шашин) хийд болно. Их Зуу хийдийн нэрний “зуу” гэдэг үг нь төвөдөөр сүм хийд гэсэн утгатай аж. Хятаар анхандаа “Хунциси [弘慈寺] буюу Аугаа энэрэнгүй сүм” гэж нэрлэж байгаад хожим “Уляньси [无量寺] буюу Цаглашгүй хийд” хэмээдэг болжээ.

Их Зуу бол Хөх хотын хамгийн эртний шарын шашны хүрээ хийд юм. Мөн Шарын шашны дэлгэрэлтийн эхэн үед Майдар Зуугийн дараа Монгол нутагт байгуулагдан шүтэгдсэн монголчуудын амьдралд асар их нөлөө үзүүлсэн том хийдүүдийн нэг билээ. Их Зуу хийдийг байгуулах ажил 1578 он (Мин улсын Ванли-гийн 6 дугаар он)-д эхэлжээ. Түмэдийн Алтан хан Төвөдийн 3-р Далай лам Сономжамцыг Хөх нуурын газраа урин залж уулзахдаа, Хөх хотод “Бурхан багшийн хөргийг эрдэнэсээр чимэглэн” бүтээлгэх хүсэлт тавьжээ. Чухам энэ үеэс Их Зууг бүтээн байгуулах ажил өрнөж, хойтон жил нь гэхэд бүр мөсөн дуусгасан байна. Мин улсын Ванли хаанаас энэхүү шинээр байгуулагдсан хийдэд “Хунциси [弘慈寺] буюу Аугаа энэрэнгүй сүм” хэмээх нэр соёрхжээ. Хийдийн гол дугандаа Бурхан багшийн дүрийг мөнгөөр бүтээсэн тул “Мөнгөн бурхант хийд” хэмээн нэрлэгджээ. Үүнээс хойш Хөх хотын газар буддын шашны сүм хийдүүд олноор байгуулагдах болсноор Хөх хот нь аажимдаа буддын шашны сэргэн мандалтын төв болон хөгжив. Их Зуу Монгол нутгийн нэр алдарт хийд болсноор Монголын бүх аймаг түмнээс элч ирэн мөргөн биширч, ном судар залах болов. Энд нэгэн жишээг дурдахад Хөх хотын Их Зуу хийдийн дэвсгэр зургийг ашиглан 1586 онд говийн умардын Халх Монголд Эрдэнэ Зуу хийдийг байгуулсан байдаг.² 1640 он (Чин гүрний Дээд Эрдэмтийн 5 дугаар он)-д тус хийдийг хааны зарлигаар шинэтгэн өргөтгөжээ.

¹ Хятад хэлээр “七大召、八小召、七十二个免名召”, “түмэн зуу” гэдэг нь Олон жижиг сүм хийдийг зааж байна. —зохиогч

² Алтан-оргил “Хөххотын арван таван хүрээ сүмийн эхь адаг”, Өвөр Монголын Нийгмийн Шинжлэх Ухаан, 1982 оны №4.

Улмаар эзэн хаан манж, монгол, хятад үсгээр буулгасан зарлигтаа “Аугаа энэрэнгүй сүм” хэмээх урьдын нэрийг халж “Цаглашгүй хийд” хэмээн өөрчилжээ. Энэ бол өнөөгийн Их Зуу хийдийн хятад нэр болох “Уляньси [无量寺]” хэмээхийн уг эхлэл болой. 1652 он (Чин гүрний Эбээр Засагчийн 9 дүгээр он)-д Төвөдийн 5-р Далай лам Хөх хотоор дайрч гарахдаа Их Зуу хийдэд саатан хоноглон түүхтэй. Иймийн учир Их Зуу хийдэд 5-р Далай ламын зэс хөрөг тахил болон байршиж, өнөөг хүрчээ. Чин гүрний Энх-Амгалан хаан баруун Монголыг дайлаар мордох зам зуур Их Зуу хийдэд морилж, их хэмжээний бэлэг өгөн тус хийдийн гол хаалганы өмнөх булгийн эхийг “Хааны булаг” хэмээн соёрхжээ. Үүнээс хойш Их Зуу хийд хаан эзний морилон саатсан хийд болсон тул Эбээр Засагч хаан болон түүний хатанд шүтээн босгож, тахил өргөн хийдийн хүрээн доторх сүмийн оройг засварлан алтаджээ. Их Зуу хийд бусад сүм хийдээс өндөр байр суурьтай болсны учир шалтгаан энэ буй.

Хоёр. Төвөдийн буддын шашны сүм хийдүүдийг сэргээн хөгжүүлсэн байдал ба Их Зуу хийдийн хөгжлийн байдал

Чин гүрний эхэн дунд үед Монгол нутагт буддын шашин хөгжлийнхөө оргилд хүрчээ. 19-р зууны сүүлчээс Чин гүрний хүч чадал бууран мөхөсдөж улмаар Иргэн улсын үед төрөөс буддын шашныг дэмжих бодлого алдагдсан зэрэг шалтгаанаар Монгол дахь шашны байдал уруудан доройтож, лам хуврагуудын тоо эрс буурчээ. Гэхдээ л БНХАУ байгуулагдахын өмнөхөн Өвөр Монголд 900 гаруй сүм хийд, 50 мянга илүү лам хуврага байв. БНХАУ байгуулагдсаны дараахан Их Зуу хийдийн хүрээ хашааны гадар дотор нэлээд сүйдэж, зарим сүм дуган нь нурж, лам нарын тоо ихээр цөөрөөд байв. 1947 оны 5 дугаар сард ӨМӨЗО нь БНХАУ-ын анхны цөөн тоот үндэстний Өөртөө засах орныг байгуулагч болсныхоо хувьд Улаанхүү зэрэг ӨЗО-ны удирдагчид ХКН-ын шашин шүтлэгийн эрх чөлөөний бодлогыг ухамсартайгаар хэрэгжүүлж, шашны хэвийн үйл ажиллагааг хамгаалжээ. Өвөр Монголд өргөн дэлгэрсэн буддын шашинд социалист шинэчлэлтийг хийж, шашин хийгээд социализм хоорондын нийгмийн зохицлын хөрс суурийг тавьсан байна. Социализмын шилжилтийн он жилүүдэд Өвөр Монголын шашны талаарх ажил нь шинэ ардчилсан орнуудын улс төрийн ба социализмыг байгуулах их үйлсийг бэхжүүлэх хүрээнд нийцэн өрнөж, үндэстний орон нутгийн шашин шүтлэг ба нийгмийн өөрчлөлтийн харьцааг зөв оновчтой зохицуулан, үндэстний эв нэгдэл ба үйлдвэрлэх хүчний хөгжилд түлхэц үзүүлжээ.

БНХАУ байгуулагдсаны дараахан санхүүгийн бэрхшээлтэй байсан ч шинэ засаг төрөөс сүм хийдүүдийг хэсэгчлэн сэргээн засварлахад зориулж хөрөнгө мөнгө гаргаж байлаа. Харамсалтай нь Соёлын хувьсгалын жилүүдэд сүм хийдүүд олноор эвдэгдэж эсхүл үйлдвэр нэгтгэлийн байдлаар ашиглагдах болсон тул буддын шашны үйл ажиллагаа бүр мөсөн зогссон байна. Энэ цагт Их Зуу хийдийн сүм дуганууд оёдлын үйлдвэрийн байр сууц болон ашиглагдаж байлаа.

ХКН-ын 11-р их хурлын 3 чуулганы дараа шашин шүтлэгийн эрх чөлөөний бодлого хэрэгжив. Шинэчлэлт нээлттэй бодлого хэрэгжсэнээс хойш коммунист нам шашин шүтлэгийн эрх чөлөөний бодлогоо сэргээсэн, мөн шашны талаарх намын үндсэн чиглэл бүрэлдэхийг дагалдан Өвөр Монголд шашин нь зөв эрүүл хөгжлийн замаар замнах болсон юм. ӨМӨЗО-ны хэмжээнд хуулийн дагуу шашны үйл ажиллагаа явуулах эрх

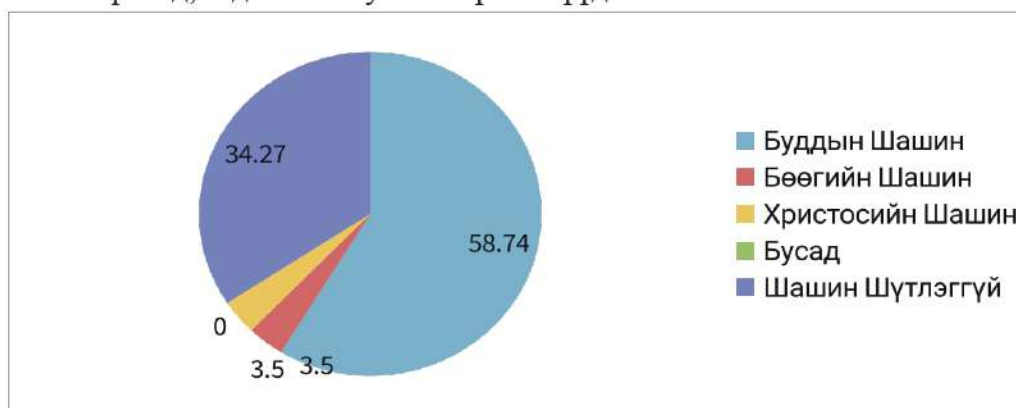
бүхий газар 1056, сүсэгтний тоо 1 сая болжээ¹. Их Зуу, Ширээт Зуу, Уст Зуу зэрэг нь өнөөг хүртэл хамгаалагдан үлдсэн Хөх хот дахь алдартай шашны газрууд юм². 1980 онд Их Зуу хийдийн шашин номын үйл ажиллагаа сэргэж, лам хуврагууд цуглав. Их Зуу хийдийг сэргээн засахын тулд ӨМӨЗО-ны болон Хөх хотын захиргаа нийт 2 сая гаруй юаний хөрөнгө гаргажээ. Шинэчлэлт, нээлттэй бодлого Хятад улсыг хөрөнгөжүүлэн хүчирхэгжүүлсэн тул ард иргэдийн амьдралын түвшин дээшилж, шашин номын үйл ажиллагаа өрнүүн хөгжих болсныг буддын шашин нь хөгжлийн шинэ нэгэн шатанд дэвшин гарчээ хэмээн үзэж болох юм. 1989 онд Их Зуу хийдийн лам Жао Жиүжиү хийдийнхээ хамба ламаар өргөмжлөгдөж, Галсаншарав хэмээх номын нэр хүртжээ. Тэрбээр Их Зуу хийдийн анхны дүр төрхийг сэргээхийн тулд 10 сая гаруй юань цуглуулж, Бурхан багшийн цагаан хаш найман суваргыг засаж, соёлын хувьсгалын жилүүдэд сүйтгэгдсэн Майдар бурхны сүм, судрын өргөөг сэргээж, лам нарын цав барих өргөө, амьдрах сууц зэргийг байгуулсан байна. 2006 онд Хөх хотын захиргаа Их Зуу хийдийн орчин тойрныг шинэтгэн өөрчлөхдөө хийдийн орчмын зүүн хэсгээс долоон мүйлүү газрыг тус хийдэд олгожээ. Шинэчлэлт нээлттэй бодлого хэрэгжсэнээс хойш Их Зуу хийд дөрвөн удаа лам элсүүлжээ. Ингэснээр лам нарын тоо 1980-аад онд 12 байсан бол өдгөө 58 болон нэмэгджээ. Их Зуу хийд удирдлага, санхүү, гал хамгаалал, соёл боловсрол, эрүүл ахуйн зэрэг дүрэм журмын тогтолцоог буй болгосны дотор лам хуврагуудын чандлан баримтлах “сахил дүрэм” ч багтжээ³.

Гурав. Хөх хотын буддын сүм хийдүүдийн нийгэм эдийн засгийн нөлөө

Хөх хотын түүхэн явцад үүсэн байгуулагдсан их бага сүм хийдүүд өнөөгийн нийгэмд сайтар хамгаалагдан сэргээгдэж, хотын хөгжлийн орхигдуулж үл болох хэсэг болж, орчин үеийн нийгэмд чухал нөлөө үзүүлж байна. Үүнийг доорх байдлаар өгүүлбэ.

А.Хүн ардын оюун санааны хэрэгцээг хангах нөлөө

Сүм хийдүүд нь шашин номын ариун газар байж, соёлын өвийг тээгч болохынхоо хувьд хүн төрлөхтний түүхэн явцад асар их нөлөө үзүүлсээр ирсэн нь өнөөдөр ч хэвээр байна. Сүм хийдүүд нь нийгэмд үзүүлэх шашны олон нөлөөллийг өвлөн авахын хамт шашин номын үйл ажиллагаа явуулдаг онцгой газар болжээ. Шашин бол ард олныг сэтгэлийн амар амгаланд хүргэх нөлөөтэй. Хөх хотын монголчуудын шашин шүтлэгийн талаарх судалгаанаас харахад, тэдний 60 хувь нь сүсэгтнүүд ажээ.

1 许瑞芳, 坚持宗教中国化方向的几点思考—以内蒙古宗教中国化的探索为例, 《中国宗教》2019 年第 04 期。

2 魏铎, 呼和浩特各宗教的历史与现状, 广播电视大学学报, 2007. 03.

3 【内蒙古台】“大召”, 内蒙古佛教第一寺 2009-05-14 19:44:22 来源: 华语广播网

Зураг 1: Хөх хотын монголчуудын шашин шүтлэгийн байдал¹

Лам хуврага, сүсэгтэн олны ном унших, мөргөл үйлдэх, шашны амьдралын чухал газар бол сүм хийдүүд юм. Тиймээс Хөх хотын Их Зуу хийд нь тэдний хувьд шашин мөргөлийн чухал газар ажээ. Сүм хийдүүдэд зохиогдох шашны аливаа зан үйлд сүсэгтнүүд олноор цуглаж, оролцоно. Сүсэгтнүүд хуримын өдөр товлох, оршуулах хөдөөлүүлэх, байшин сууцын шав тавих, нүүдэл суудал хийх, алс газар одох зэрэг амьдралынхаа чухал үйл явдлыг гүйцэтгэхдээ лам хуврагаас өдөр судар асуун адис хүртэж, сүм хийдэд очин сэтгэлийн тайвшралыг олдог байна.

Жил бүрийн билгийн тооллын цагаан сарын шинийн 15, 16-нд Их Зуу хийдэд цам харайж шашны сүрлэг сайхан ёслол болдог нь сүсэгтэн олны хүсэн хүлээдэг арга хэмжээ ажээ. Лам нар хийдийн дотор 7 м урттай, 5 м өргөнтэй хосгүй үнэт Майдар бурханы хөргийг Бурхан багшийн дуганы өмнө залж, хурал ном хурахад сүсэгтэн олон өргөл өргөж, сүсэглэн мөргөдөг байна. Шашны энэ мэт зан үйл, ёслол нь тодорхой хэмжээгээр сүсэгтнүүдийн оюуны соёлын хэрэгцээг хангадаг байна.

Б. Хөх хотын хэв маяг, дүр төрхийг бүтээх нөлөө

Буддын сүм хийдүүд нь Хөх хотын эртний уран барилгын гол дурсгал, хотын нэрийн хуудас болдог. Олон арван сүм хийд нь Хөх хотын түүх соёлыг тээгч болох тул хотын соёлын онцлогийг илэрхийлэх чухал нөлөөтэй. Үүнийг ойлгон ӨМӨЗО-ноос гол хийд болох Их Зууг сэргээн засварлан, хийд орчныг өргөжүүлэн хамгаалж байна. Энэ мэт арга хэмжээ нь Хөх хотын түүхийг бүрэн дүүрэн илэрхийлэх бол буддын сүм хийдийн соёл нь хотын хэв маяг, дүр төрхийг бүтээж, соёлын агуулгийг нь өргөжүүлж байна. Энэ нь бүх Хятадын соёлт хотыг бүтээн байгуулах үйлсэд чухал нөлөө болжээ.

В. Хөх хотын аялал жуулчлалын үйлсийг хөгжүүлэх нөлөө

Хөх хотын буддын шашны сүм хийдүүд нь шашин номын ариун газар төдийгүй тэдний ихэнх нь гадаад дотоодод алдартай аялал жуулчлалын газар юм. Тухайлбал, Их Зуу хийд нь уран барилга, соёлын үнэт дурсгал, урлагийн гайхамшигт бүтээлээрээ алдартай 4А зэрэглэлийн аялал жуулчлалын газар юм. Мөн цам, шашны дуу хөгжим зэрэг нь Их Зуу хийдийн өвөрмөц “сүм хийдийн соёл” бөгөөд гадаад дотоодын жуулчдыг ихээр татдаг. Статистик мэдээнээс харахад, 2019 онд Хөх хот 48 сая 228 мянган жуулчин хүлээн авсан нь өмнөх жилийнхээс 10.3 хувь өссөн үзүүлэлт юм². Өдгөө Их Зуу хийд болон түүний ойр орчмын гудамж талбайг хамтатган “Их Зуу - Даашинхүү” хэмээх 5А зэрэглэлийн аялал жуулчлалын газар болгохоор санал хүргүүлээд байна³. Ийнхүү Буддын шашнаар цөм болгосон жижиг худалдааны бүс байгуулагдсан нь Хөх хотод аялал жуулчлалыг илүү сайн хөгжүүлэх үйлсэд түлхэц өгч байна.

Г. Гадаадтай соёлоор харилцах явдалд үзүүлэх нөлөө

Хорвоо ертөнцийг өршөөн энэрч, найрсан зохилдуулж, эх болсон зургаан зүйл хамаг амьтны тусын тулд байх нь Буддын шашны үүрэг, зорилго билээ. Шашин соёлын харилцаа нь олон нийтийн дипломат харилцаанд чухал нөлөөтэй. Их Зуу хийдээр жишээ татахад, тус хийд 1980 онд албан ёсоор гадаадтай нээлттэй харилцах болсноос хойш 80 гаруй улс орон бүс нутгийн 4 сая гаруй гадаад дотоод зочдыг хүлээн авсан нь тус хийд

1 苏妮汗《呼和浩特蒙古族宗教信仰现状研究》，硕士论文，内蒙古大学，2017年。

2 呼和浩特市2019年旅游统计分析报告新鲜出炉，手机网易网，2020-01-17-14:30

3 聚焦呼和浩特市将大力推进旅游业高质量发展，内蒙古文化和旅游厅，发布时间：18-02-2217:48 内蒙古自治区旅游发展委员会

найрамдалт улс түмэнтэй мэдээлэл солилцох гүүр болсныг харуулж байна¹. Хөх хотын Их Зуу хийд Зүүн өмнөд Азийн цунамид нэрвэгдсэн хүмүүст хандив өргөх, гамшигт нэрвэгдсэн нутаг оронд тусламж өгөх, ядуу оюутан сурагчдад туслах зэргээр лам нараа оролцуулсан нийгмийн халамжийн үйл ажиллагааг байнга зохион байгуулдаг. Жил бүрийн 9 дүгээр сарын 18-нд Их Зуу хийд Японы түрэмгийллийг эсэргүүцсэн Хятадын ард түмний дайн ба фашизмыг эсэргүүцсэн дэлхийн хоёрдугаар дайныг дурсан санаж, эх дэлхийн амар амгалангийн төлөө ном хурдаг заншил болжээ. Энэ бол тус хийдээс даян дэлхийн энх тайвны үйл хэрэгт оруулж буй хувь нэмэр болно.

Д. Үндэстний соёл урлагаа сэргээж өвлүүлэхэд үзүүлэх нөлөө

Үндэстний шилдэг соёл бол үндэстний сэргэн мандалын оюун санааны хөдөлгөгч хүч, дэвшилтэт соёлыг үүсгэн бүтээх чухал хөрс суурь билээ. Хөх хотын Их Зуу хийдэд их хэмжээний соёлын эд зүйл хадгалагддаг тул 1986 оны 5 дугаар сарын 20-нд ӨМӨЗО-ны соёлын эд өлгийг хамгаалах чухал байгууллагаар тодорхойлогджээ. Мөн 2006 оны 5 дугаар сарын 10-нд бүх Хятадын 6 дугаар удаагийн соёлын дурсгалыг хамгаалах чухал байгууллагын жагсаалтад багтжээ. Энэ нь Монголын түүх, шашин, соёл урлаг, уран барилгын түүх зэргийг судлахад судалгааны үнэт хэрэглэгдэхүүн болж, олон арван эрдэмтэн судлаачдыг татах болжээ. Иймээс үндэстний соёл урлагийг хамгаалан судлахад үзүүлэх Хөх хотын Их Зуу хийдийн нөлөөг тоомсорлохгүй байж үл болно. Харин ч соёлын эд өлгийн зүйлсийн хамгаалалтыг улам бэхжүүлэн чангатгавал зохино.

Нэгтгэн дүгнэвэл, Хөх хотын сүм хийдүүд орчин үеийн нийгмийн хөгжилтэй хөл нийлүүлэн ард олны оюун санааг тохинуулж, нийгэм эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих, уламжлалт соёлыг өвлүүлэх, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх зэрэгт чухал нөлөө үзүүлж байна. Гэвч дараах тодорхой асуудлууд оршиж байна. Аялал жуулчлалыг хөгжүүлэхэд сүм хийдүүдийг ашиглах, сүм хийдүүдийг арилжаа наймаа бизнесийн орчин болгох үзэгдэл нь бэрхшээл дагуулж байгаа бол бидний байнга дурддаг нээлттэй хөгжүүлэх бодлого хийгээд хамгаалах бодлогын хэрэгжилт нь явц дунд өөр хоорондын зөрчлийг үүсгэжээ. Эдгээр бэрхшээл зөрчил нь Та биднээс ул суурьтай судалгааны ажил өрнүүлэхийг шаардаж байна.

НОМ ЗҮЙ

1. 金峰, 《呼和浩特寺庙历史》(蒙古文), 1982年, 内蒙古文化出版社。(Алтан-оргил “ Хөххотын сүм хийдийн түүх”, Өвөр Монголын соёлын хэвлэлийн хороо, 1982 он)
2. 金峰, 呼和浩特十五大寺院考, 内蒙古社会科学(蒙古文版), 1982年第4期。(Алтан-оргил “ Хөххотын арван таван хүрээ сүмийн эхь адаг”, Өвөр Монголын Нийгмийн Шинжлэн Ухаан, 1982оны №4)
3. 陈慧 许瑞芳, 坚持宗教中国化方向的几点思考, 以内蒙古宗教中国化的探索为例, 中国宗教, 2019.04

1 【内蒙古台】 “大召”, 内蒙古佛教第一寺来源: 华语广播网, 2009-05-14 19:44:22

4. 王绪绪 李靖 张丽萍, 呼和浩特地区召庙文化的传承与保护, 前言, 2015. 4, 总第 378 期。
5. 魏铎, 呼和浩特各宗教的历史与现状, 广播电视大学学报, 2007. 03
6. 张建伟, 藏传佛教寺院在呼和浩特发展中的地位和作用, 内蒙古师范大学硕士论文, 2011 年。
7. 苏妮汗, 呼和浩特蒙古族宗教信仰现状研究, 硕士论文, 内蒙古大学, 2017 年。
8. 齐·达日汗, 大召住持简介——嘎拉僧希日布, 北方新报 2011-10-10

ABSTRACT

Huh hot, the administrative center of Inner Mongolia Autonomous Region, was called “A city of monasteries”, as the city had many monasteries and temples in its history. The most well-known amongst them is “Ikh Zuu” monastery, which established in 1580. Ikh Zuu monastery has gone through centuries of reformation and development. Now, Ikh Zuu monastery is not only a religious center, also the cultural symbol of Huhhot, center of tourism and became a significant place for social and cultural life style. In this article, the author analyses the Tibetan Buddhist monasteries and temples’ present status of development, their influence and challenging issues, in the case of Ikh Zuu monastery of Huh Hot.